

هه‌ریمی کوردستان له‌به‌ردەم قه‌یرانی کەلەکەبوونی قه‌رزەکاندا

01-06-2020

نوسه‌ره‌کان

ناوه‌ندی لیکۆلینه‌وهی رووداو

کورته : ئایا حکومه‌تى هه‌ریمی کوردستان 27 مiliار دۆلار قه‌رزداره؟ وەلامى ئەم پرسیاره کە دواى و تاره‌کەی سه‌رۆکووه‌زیران، مەسرور بارزانى له رۆزى 22 مانگى 55 ئەمسال، مشتومپى زۆرى دروستىكىد، بە ساده‌بى "بەلنى" يە. حکومه‌تى هه‌ریمی کوردستان 27 مiliار دۆلار قه‌رزداره و ئەو بىرە زۆرەش بۇ به‌رزبوبونه‌وهى کورتھېئانه‌کانى بودجەي هه‌ریمی کوردستان دەگەریتەوه کە له دواى بېرىنى پىشكى بودجەي هه‌ریم لەلايەن بەغدا و دابەزىنى نەوت له سالى 2014 وە روویدا.

عومهه رئه حمهه دا

ئایا حکومهتی هه ریمی کوردستان 27 ملیار دوّلار قه رزداره؟ وەلامی ئەم پرسیاره کە دواي و تارهکەی سەرۆکووه زیران، مەسرور بارزانى لە رۆزى 22 مانگى 5ى ئەمسال، مشتومرى زۆرى دروستىكىد، بە سادەبىي "بەلنى" يە. حکومهتی هه ریمی کوردستان 27 ملیار دوّلار قه رزداره و ئەو بىرە زۆرەش بۇ بە رېزبۇونەوهى كورتهينانەكانى بودجەي هه ریمی کوردستان دەگەرپىتەوە كە لە دواي بىرەن پىشكى بودجەي هه ریم لەلاين بەغدا و دابەزىنى نزخى نهوت لە سالى 2014 وە رووېيدا.

ھەرچەندە لە دواي 2014، هه ریمی کوردستان پروژە ياساي بودجەي نەبۈوهە بە دروستى دەستنيشان نەكراوه کە كورتهينانەكانى بودجە لەو سالانەدا چەندبووه، بەلام ئەو قه رزه زۆرە، كۆي ئەو جياوازىيەيە كە لە داھانەكانى حکومهت و خەرجىيەكانى يان پابەندىيە دارايىيەكانى درووستبۇوه.

بەپى نەخشەرېڭەي چاكسازى هه ریمی کوردستان كە لەلاين بانكى جىهانى و وەزارەتى پلاندانانى هه ریمی کوردستان لە سالى 2016 بىلەكرايەوه، لە سالى 2012 و 2013 قه رزه كانى حکومهتى هه ریمی کوردستان نزىكەي 1 مليار دوّلار و 2 مليار دوّلار بۇوه، كەچى قه رزه كان لە 2014 دا لەبەر ئەو وەوكارانەي كە ئامازەمان پىكىرد لە ناكاوه بە رېزبۇونەوه بۇ سەرۆو 9 مليار دوّلار و لە سالى 2015 شدا زىاتر بۇ 17 مليار دوّلار بە رېزبۇونەوه، ئىستاش بەپى سەرۆکووه زیرانى هه ریمی کوردستان 27 مليار دوّلارە.

قه رزه كانى سەر شانى حکومهت كە بە قه رزى گشتىش پىناسە دەكىرىن، بىرتىن لە قه رز يان پابەندىيە دارايىيە نىوخۇيىيەكان لەكەل قه رزه دەرهەكىيەكان، كە كەلەكەبۇونى ھەردوو جۇرەكە مەترسى جددى لە سەر گەشەي ئابوورى ھە ریمی کوردستان دروستىدەكەت.

قه رزه دەرهەكىيەكان كە لە كەيسى حکومهتى هه ریمی کوردستان كەمترە لە قه رزه نىوخۇيىيەكان، سوودى دەرۋاٹە سەر و پابەندبوونىيە دارايى دەرهەكىيە كە حکومهت لە سەرەتى بىداتەوە، ئەوەش مەترسى درووستىدەكەت، چۈونكە حکومهت ناچار دەبىت بەشىكى بەرچا لەو داھانەيە كە پىويىستە بۇ خزمەتكۈزارىيە گشتىيەكان خەرجى بکات، بەناچارى دەبىت بۇ دانەوەي ئەو قه رزانە تەرخانى بکات. مەترسى دېكەي قه رزه دەرهەكىيەكان ئەوەيە كە ئەو سامانەيە كە ولات ھەيەتى و پىويىستە لە نىوخۇ بۇ پىشخىستى ئابوورى تەرخان بىرىت، بەناچارى بۇ دانەوەي قه رزه كان ھەنارەتى دەرھوو دەكىرىت و خودى ئەو ولاتە كەمتر كەلکى لىۋەرەتەكىت.

قەرز و پابەندبوونە نىوخۇيىيەكانىش گەورەتلىرىن مەترسىيەكەي ئەوەيە كە پارە و سەرمایە لە دەستى كەرتى تايىەت دەرەدەھېنىت و دەيكەوازىتەوە بۇ كەرتى گشتى و بەم چەشىنەش سەرمایەي كەرتى تايىەت ناهىلىيەت. ئەوەش دەبىتە ھۆكار بۇ كەمبۇونەوهى وەبەرھەنانى نىوخۇيى و ئىفلەيجىركەنلىكى تەندروستە.

ئەوەي كە نىيەرانى درووستىردوو، ئاگادارنە كەردنەوەي راي گشتى هه ریمی کوردستانە لە مەترسى كەلەكەبۇونى ئەم قه رزانە لە سالانى رابردوودا تا ئەوكاتەي ھەفتەي رابردوو سەرۆکووه زیرانى هه ریمی کوردستان نىيەرانى خۆلى و بارەيەوە دەرپى.

لەوەش خراپتە ئەوەيە لە چەند سالى رابردوودا و لە دواي كەلەكەبۇونى ئەم قه رزانە حکومهتى هه ریمی کوردستان و پەرلەمانى كوردستان نەيانتوانىيە ئەم بابەتە گرنگە تاوتۇئى بکەن و مىكانىزمىكى بۇ رېكخىستەوەي بە دۆزىنەوە. ھەرەك ناشكرايە ئەم كارە بەن ئامادە كەردى بودجەي سالانەيە هه ریمی کوردستان ناکىرىت. مەترسىيەكە ئەوەيە كە لەبەر داپامانى ئەم جارەي نزخى نهوت، قەبارەي قه رزه كانى حکومهت بە خىراپ بەرھەن بە رېزبۇونەوهى زىاتر دەپرات. ئەكمەر نرخەكانى نهوت تەنانەت لەم سالىدا لە ئاستى 35 دوّلار بەمېنەوە، ئەوا حکومهتى هه ریمی کوردستان لەنەكەم مانگانە نيو مليار دوّلار كورتەدەھېنىت و لەبەر ئەوەش لە 2020 دا لە باشتىرىن حالەتدا 6 مليار دوّلاري دېكە بە قه رزه كان زىاد دەبىت. ئەمە جىڭە لەھەي حکومهتى هه ریمی کوردستان ئەمچارە بىزادەكانى ئاسان نىن بۇ دۆزىنەوەي سەرچاوى دارايى يان مىكانىزمىكى نوي بۇ جىيەجىيەنەنەن بەندبوونە دارايىيەكانى.

بەپى لېكۈلینەوەكانى بانكى جىهانى هەركات قه رزى گشتى ولاتىك زىاتر بىت لە 77٪ ي كۆي بەرھەمى ناوخۇ (GDP) ي ئەو ولاتە، ئەوا قەبارەي قه رزه كان بە مەترسىدار دەستنىشاندە كەرىت و لەو رېزەيە زىاتر، لەكەل زىادبۇونى 1٪ ي قه رزه گشتىيەكان، كەشەي ئابوورى ئەو ولاتە بەررېزە 1.7٪ پاشەكشە دەكەت. بۇ نەمونە لە لوبنان رېزەي قه رزى گشتى كەپشتووەتە 160٪ ي كۆي بەرھەمى ناوخۇ و قەيرانى كەلەكەبۇونى قه رزه كان، ئابوورى ئەو ولاتەي رووبەرروو مەترسى جددى كەردووەتەوە.

کۆی بەرهەمی نیۆخۆی هەریمی کوردستان لە دواي 2016 وە، لەلایەن حکومەتی هەریمی کوردستان وەچیز ناوهندیکی نیوەدەولەتی خەملاندنی بو نەکراوە، بەلام ئەگەر داتاکانی 2015 لەبەرچاوبگرین کە کۆی بەرهەمی نیۆخۆی هەریمی کوردستان لە نیوان 25 تاوهەکو 27 ملیار دۆلار دەستنیشانکراوە، ئەوا قەرزەکانی حکومەتی هەریمی کوردستان 100٪ی کۆی بەرهەمی ناوچۆی تىپەراندزوو کە بەھەرشیوازىڭ لېي بروانین، ئاستىڭى مەترسیدار.

ئەم مەترسیيە لە کاتىكىدابىيە كە نەخشەرېنىڭ چاكسازى كە مەبەست لىنى ھەممەرەنگ كەردىنى ئابۇورى و دووركەوتندە بۇ لە داھاتى نەھوت، پەراۋىزخاراوهە لە ئاستىكى نىشىتمانىدا گۈنگى پىنادرېت و دامودەزگاكانى حکومەت و پەرلەمانى كوردستانىيىش ئەوھەندە بايەخ بە بايەتى دىكە دەدەن، ئەوھەندە خەم چاڭىرىدى بەنەماي ئابۇورى و دارايىن ھەرېمى كوردستان ناخۇن. بە واتايەكى دىكە دامودەزگاكانى ھەرېمى كوردستان بە رېڭەپەي دەرۇن كە زۆر يەھرت و ناواقعييە.

له 27 ملیار دۆلار قەرزەکى حکومەتى هەرپىمى كوردىستان نزىكەي 4 مليار دۆلارى، واتا 15٪ ي قەرزى دەرەكىيە و 85٪ ي قەرزى نىوخۇپىن، ئەمەش چانسىك دەداتە بەرپىسانى حکومەت بۇ ئەوهى ئاسانلىرى لەگەل ئەو قەرزانە مامەلەبەكەن. قەرزى بىانىش كە قەرزى كۆمانانا نەوتىسى كانە، دەكىرت وەك سالانى، اىردۇوو لە نىنابىندان نەوت لە داھاتوودا رىكىخىتتەوە.

تاقه ریگه‌ی سووکردنی قه‌رزه‌کان له لایهن حکومه‌ته کانه‌وه یان ئوهه‌یه باج له سه‌ر هاولاتیان و کومپانیاکان به رزبکریت‌هه یان خه‌رجیبیه‌کانی حکومه‌ت که مبکریت‌هه. له کاتی قه‌یرانی دارابی پیش‌ووی هره‌ریمی کوردستان له دواي 2014، هه‌ردودو لهم سیاسه‌ته په‌پیوه‌وکران، هه‌رجه‌نده پشکی که مکردنوه‌ی خه‌رجیبیه‌کان زور زیاتریوو. له‌که‌ل ئوهه‌ی حکومه‌ت هه‌ریمی کوردستان جددیت‌له جاران سره‌رقابلبو به کوکردنوه‌ی باج و هه‌رووه‌ها سه‌پاندنی باج یان ته عریفه‌ی گومرکی، هاوکات هه‌نگاواویکی زور توندی به ٹاراسته که مکردنوه‌ی خه‌رجیبیه‌کان نا، که ئوهه‌یش پاشه‌که‌ونکردنی مووچه‌بwoo. به وته‌ی قوباد تاله‌بانی جینگری سه‌رۆکوه‌زیرانی هه‌ریمی کوردستان، خه‌رجیبیه‌کانی حکومه‌تیان له 700 ملیون دوّلاره بیو 450 ملیون دوّلار که مکرده‌وه.

پیتاجیت ئەمجاره ھاونىشمانىيان و مۇوچەخۇران تاقھى ئەوهەيان بېت كە نىيۇمۇوچە وەربىگەنەوە، كەواتا باشتىرە حکومەت دووبارە دەدەست بە گۆرىنى بىنەرەت سىيىستەمى مۇوچە و خانەنىشىنى بىكانەوە بە چەشىنىك كە دادوھەرانەت بېت و بۇ خەلکى كەمدەھات و چىنى مامناوهند قابىلى قبۇول بېت. بىزادەي بەرزىكەنەوەي جۈزەكەنلى باج، لە نىيۇشىياندا باجى سەر مۇوچە و باجى سەر كېن و باجى سەر داهاتى كۆمپانىياكان و چەندىن جۇرە باجى دىيکە باون، بە ئەگەرى زۆر بىزادەيەكى باشتىرە كە لە درىئەخايىندادا خزمەت بە جىڭىرىبۇون و سەقامكىردىنى ئابۇورى و دارايى ھەزىمى كوردستان دەكتات، بەلام بە مەرجىك حکومەت لە پىدانى مۇوچەي دادوھەرانە بە مۇوچەخۇران بەردەوام بېت.

قهیرانی کورونا، حکومه کانی ناچار کرد دهستیوه ردانی زیاتر له ئابووری و بازاره کانیان بکەن و سیستەمی ئابووری جىهانی بەرھەو سیستەمیکی ناوهندگەرای حکومى هاندا. حکومەتى هەریمی کوردستان دەتوانیت ئەم قەیرانە له كۆتاپیدا له فازانجى هەریمی کوردستان بەریوە بیات و دهستیوه ردانی زیاتری له بازار و ئابووری خۆبىدا هەبىت. حکومەتى هەریمی کوردستان دەتوانیت بەشداربىت له بەریوە بەردنى ئەم و كۆمپانیانەي كە خزمەتكۈزۈرى گشتى وەك كارەبا، دابىنگەرنى سووته مەنى و گەياندن و گواستنەوە پېشىكەش دەكەن، هەروەھا دەتوانیت داواي پېشك و داهات له كۆمپانیا و كارگەكان و پېشەسازىيەكان دىكەش بکات و لەبەرامبەردا بازارى نیوچۇ و بازارى هەنارەدەكارىيىان بۇ گەرەتنى بکات.

لەلایەکی دیکەوە، هەرچەندە حکومەتی کوردستان ئىستا زۆر گەشپىنە بە دانووستاندنه کانى له کەل بەغدا، بەلام پىدەچىت تا ئەو کانەتى نزەتكانى نەوت لەم ئاستە نىزمانەدا بىن، حکومەتى بەغدا پېشىنازىكى دادوھارانە بۇ رىكەتوتن بە هەریمى کوردستان نەدات. باشتەرە هەریمى کوردستان ئەمجاھەر بىرىكى جددى بکاتەوە بە ئاراستەتى ئابوورى سەرەخۆ كە چەند سال لەمەوبەر بە پېشىۋانى ھەنارەدەكردنى نەوت ئەو سىرۇكەبە روروئىندا. ئەمحاھەر ئابوورى سەرەخۆ، هەریمى کوردستان تەنبا لەرنگەي دىسىلىنى زىباتى ئابوورى

و دارایی و همه‌رہنگ کردنی سه‌رچاوه‌کانی داهات به‌دهست دیت، نه ک به پشتیوانی داهاتی نه‌وت.